

ANMÄLNINGAR

Arkiv Minne Glömska – En vildvuxen samlarhistoria

Svenska litteratursällskapet publicerade 2010 den grafiskt mycket tilltalande boken "Ögonblick och evighet", med presentation av "kulturskatter" i sällskapets arkiv och bibliotek (anmälan i Hembygden 4/2010). Under tolv teman visades konkreta dokument av vad som samlats in, metoderna som tillämpats, tekniken, aktörerna, kvaliteten av och profilen på materialet. Boken öppnade vägen till samlingarna, den skulle väcka nyfikenhet och inspirera till forskande. De tre arkiven: Folkkultursarkivet, Språkarkivet och Historiska och litteraturhistoriska arkivet samt filialen Arkivcentrum i Vasa, som också inrymmer Folkmusikinstitutet, samt sällskapets bibliotek, gjordes levande genom exempel i text och bild. När själva sällskapet fyllde hundra år 1885 hade dess historia skrivits av Torsten Steinby och Olof Mustelin i tre band (Forskning och vitterhet 1986,1989).

Man har nu, efter flera års arbete, med delvis samma författare, gett ut en diger och inte särskilt attraktiv lunta¹ (bildmaterialet i sotigt tryck!), som mera utförligt presenterar och kartlägger innehållet i och tillkomsten av de olikartade samlingarna: uppteckningar och intervjuer om folkkultur och folkminnen, historiska dokument, språkprov av många slag, bilder, filmer och bandinspelningar. En annan sida belyser vilka kategorier av insamlare som bragt samman materialet, insamlingsmetoderna, vem som tänkt och styrt samlandet samt idéerna som drivit arbetet. Det blir en brokig väv av "stort och smått" om vartannat, av bestående värderingar och föränderliga motiv, dock med i grunden

samma mekanismer och arkivet, minnet och glömskan som den röda men lösa tråden.

Sällskapets mål "att samla, bearbeta och offentliggöra vittnesbörden om den svenska kulturens uppkomst och utveckling i Finland", upprepas på flera ställen i boken, som även i övrigt har en mycket splittrad uppläggning både vad tidsperioder, teman och analys gäller. "Arkiv, minne och makt" heter den för läsaren nödvändiga inledningen (Korhonen), men när man dels vill visa vad som styrt arbetet, dels skall presentera insamlingsmetoderna och ren arkivlära, får läsaren själv begrunda vad "makt", "minne" och "glömska" innebär. Kombinationen av ramverk och substans är svår, men när realitet och abstrakta begrepp på postmodernistiskt sätt blandas ihop – måhända för att ambitionen skall vara tillräckligt vetenskaplig - blir helhetsbilden konstlad, grumlig och ytlig. Det sista av bokens fyra kapitel, "SLS arkiv mot 2000-talet" (43 sidor), är en på protokoll och promemorior byggd redovisning av organisationsreformer, insamlingsobjekt, "policy" (=handlingsprinciper), teknik och förvaring.

Som helhet är boken en inventering av 130 års möda, medan den "djupare kännedomen" som skall "öka såväl forskarnas och allmänhetens som arkivpersonalens förståelse för arkivets uppdrag och syfte" överlämnas åt läsaren att destillera fram ur mängden av information. Den som gör sig mödan blir dock rikt belönad tack vare dels mängden detaljer, dels det historiska perspektivet, "kontinuitet och förändring".

¹ Arkiven vid Svenska litteratursällskapet i Finland 1885-2010. Carola Ekrem, Pamela Gustavsson, Petra Hakala & Mikael Korhonen. Svenska litteratursällskapet i Finland 2014. 386 s. + Noter, källor och litteratur, bilagor s. 388-490.

Luckor och inkonsekvens avslöjas då de två längsta texterna, Ekrems om traditionsinsamlingen (187 s.) och Hakalas om de person- och kulturhistoriska samlingarna (98 s.) utan förklaring slutar vid år 1985(!). Relationen mellan teoretiskt-vetenskapligt baserade projekt från 1960-talet intill 1990-talet med åtföljande publicering i *Folklivsstudier* m.fl. böcker förträngs - eller har tätt sig som svårbegriplig - till förman för färglös organisationshistoria. Enkelt att skriva, ges utrymme, men föga intressant.

Man reagerar bestört över att folkdiktningen och folkmusiken, som är ett av de mest centrala elementen i hela SLS ideologi, liksom i dokumentation och forskning inte fått ett eget kapitel! Ingen arkivarie från Vasa är heller med bland författarna. Det tredje momentet i SLS syfte, offentliggörandet, d.v.s. publiceringen av material, t.ex. i arkivens serier, blir inte heller tillfredsställande belyst. Måhända har detta sin orsak i att man i dag ser ”offentliggörandet” som en digital konsumtionskanal för allmänheten och väljer därefter?

Författarna har alla arbetserfarenhet av materialet, de har nu fyllt på med utdrag ur interna dokument t.ex. berättelser över fältforskning och stipendier, donationer och brev, initiativ, linjedragningar och stridigheter, kontakter, personligheter, kompetens, planmässighet och irrationella moment. Men givetvis styrs det de skrivit av inte bara kunskap utan främst insikt. Två av författarna, Ekrem och Hakala, har som långvariga arkivarier ett ovärderligt innanför-perspektiv. Genom detta görs också osynliga element synliga, mänskliga ambitioner och intressen, pengar och politik driver även det osjälviska. Läsaren invigs i hemligheten bakom samlandet. Detta är välskrivet, genom klara glasögon.

Givande och nyskapande är Petra Hakalas text som lyfter dokumentmaterialet till en nivå där kultursyn och självbild avspeglas. Det gällde t.ex. legitimeringen av svenskheten i Finland. Också en skarpsynt analys av arkivariens roller är tankeväckande.

För etnologer-folklorister är Carola Ekrems text den mest givande, inte bara till det färg-

starka innehållet, utan även som en mångsidig analys av hur folktraditionen lever upp i dokumentationen och samlarnas värld, hur organisationsformerna och institutionerna (det är väl just detta slags makt som avses?) främjat eller hämmat verksamheten, hur ramverk och material är integrerade i varandra och – inte minst – hur traditionsvetenskapernas skiftande metoder och teorier starkt påverkat arbetet. Mycket värdefull forskningshistoria klarläggs då Ekrem inte skyggar för konflikter, intrispe och maktkamp när det gäller relationen mellan Åbo Akademi och Helsingfors. Men samlar-, forskar- och författaröden är också mänskoöden och många fascinerande och kända namn träder fram. En utmärkt text som pensum i kursfördringar.

Ett oerhört centralt element i hela traditionsinsamlingen har i över hundra år frågelistan varit och Ekrems analys av denna grundpelare är briljant. Därigenom länkas samlandet till vetenskapen och man ser hur omkodning av idéer och begrepp varit avgörande. Intimt förbundet därmed är det nät av s.k. bygdemeddelare som skrivit ner egna minnen och upplevelser, frågat ut äldre människor och genom en genuin lokalkännedom räddat oskattbart material för forskningen. Intervjusituationerna, relationen till berättaren och – inte minst – själva berättandet (narratologin) är Ekrems suveräna kompetensområde, det är inte bara frågan om teknik och magnetofon. Tyvärr har fortfarande endast en bråkdel av frågelistmaterialet bearbetats och publicerats – ett problem för alla arkiv av detta slag. Insamlingen som räddningsaktion, kampen mot tiden och försvinnandet, har krävt merparten av både de personella och ekonomiska resurserna. Boken tar dock inte upp denna aspekt, det är det positiva man vill visa.

Detta för oss över till en bärande skillnad i insamlingsteknik och ideologi, nämligen den metodologiska: olikheten mellan aktiv och passiv insamling. Visserligen sägs det i inledningen s.16 att traditionsvetenskaperna i fält eller i kontakter med folk själva skapar sitt material, medan historievetenskaperna baseras på dokument som tagits emot och har kommit till genom olika drivkrafter. Men etnologisk, fol-

kloristisk och filologisk insamling är betydligt mera krävande. Man utgår från antingen en vetenskaplig frågeställning eller ett behov att visa på kulturens mångfald genom kompletterande fältstudier. Det är inte bara frågan om att hitta nytt material. Pamela Gustavssons, visserligen rätt korta och katalogartade text, som ännu ser saken utifrån, är ett övertygande exempel på hur t.ex. den problemcentrerade ortnamnsforskningen genom Kurt Zilliacus i SLS regi fick betydelse i Norden. Insamling av detta slag är en kreativ process, vilket borde ha framhållits tydligare, det är väl inte fråga om värdeskalor? För kreativitet och innovativt tänkande står den vetenskapligt skolade arkivarien. Att samla in och ta emot är två skilda saker, till synes en självklarhet, men tydligen otrevlig att erkänna? Möjligen är det ambitionerna med spektakulära ”projekt” som fördunklat skillnaden. Men det är just de bärande metoderna och den ambitiösa vetenskapliga orienteringen som gett SLS arkiv dess unika prägel – det är inte samma sak som Riksarkivet, ett hembygdsarkiv, en klipp-samling, ett bibliotek, en portal på internet eller en TV-kanal! Här går också gränsen mellan vetenskap och socialverk eller underhållning, amatörforskningen inte att förringa.

Vad mera kan man önska av en bok av detta slag? Arkiv, Minne, Glömska kunde också ha fått titeln ”Arkivet om Arkiven”. Det är en skattkista där mycket av det väsentligaste i SLS ideologi och dess förverkligande lyfts fram, dokumenteras, bearbetas, ställs in i större sammanhang av tid och rum, problematiseras,

personifieras, dramatiseras, till och med mot slutet något hyllas. Boken är ett uppslagsverk. Dess värde som översikt, med utblickar och inblickar, väcker nya frågor, inspirerar till fördjupad forskning kring speciella teman eller forskarbiografier. Noterna som bl.a. förtecknar frågelistorna, är en läsvärd bok i sig.

Men – denna bok ter sig nu också som ett ärofullt och värdefullt monument över ett historiskt skede som tagit slut. Nyligen har de skilda arkiven genomgått en strukturreform enligt nya visioner och koncept. Namnen som borgat för profil och kvalitet har slopats. Med badvattnet har inte bara de ovannämnda vetenskaperna kastats ut. En hel forskningskultur, referenser till källor, komparation, kontexten kring materialet, samband mellan insamling och forskning suddas ut på ett katastrofalt sätt när allt bara är ”SLS arkiv”. Huruvida ”reformen” kommer att främja äkta bidrag till fri vetenskaplig forskning, diskussion, forskarprofiler, humanistisk litteratur, vetenskaplig influens och på den baserad undervisning återstår att se.

Ett äreminne blickar mera bakåt än framåt.

Bo Lönnqvist

Arkivarie vid Folkkultursarkivet 1966-1973, part i flera forskningsprojekt från 1960- till 1990-talet. Presenterad i Carola Ekrem's kapitel, främst s.155- 188.